

**ARBETARSKYDDSTYRELSENS
FÖRFATTNINGSSAMLING**

AFS 1982:3
Utkom från trycket
den 13 maj 1982

ENSAMARBETE

Utfärdad den 18 mars 1982

ENSAMARBETE

Arbetskyddsstyrelsens kungörelse om ensamarbete med kommentarer

Utfärdad den 18 mars 1982

Arbetskyddsstyrelsens kungörelse om ensamarbete

Utfärdad den 18 mars 1982

Arbetskyddsstyrelsen meddelar med stöd av 18 § arbetsmiljöförordningen (SFS 1977:1166) följande föreskrifter.

1 § Dessa föreskrifter gäller arbete som arbetstagare utför i fysisk eller social isolering från andra människor (ensamarbete).

Med fysisk isolering avses en situation där den som utför arbetet inte på arbetsplatsen kan få kontakt med andra människor utan att använda ett tekniskt kommunikationshjälpmedel. Med social isolering avses en situation där den som utför arbetet befinner sig bland andra människor, men där förhållandena är sådana att han inte kan räkna med deras hjälp i en kritisk situation.

2 § Vid planering och anordnande av ensamarbete skall arbetstagarens möjligheter till kontakt med andra människor beaktas. Det skall särskilt uppmärksammas att arbetstagaren har tillräcklig utbildning, information och instruktion för att utföra arbetet ensam. Särskild hänsyn skall också tas till arbetstagarens fysiska och psykiska förutsättningar för arbetet.

3 § Åtgärder skall vidtas för att så långt möjligt ordna ensamarbete så, att den som utför arbetet ensam inte löper större risk för skada än om flera gemensamt utför arbetet.

4 § Innebär ensamarbete påtaglig risk för kroppsskada genom olycksfall skall det ordnas så, att arbetstagaren kan få snabb hjälp i en nödsituation. Kan godtagbar säkerhet inte erhållas på annat sätt får arbetet inte utföras utan att jämte arbetstagaren annan person är närvarande under arbetet.

5 § Innebär ensamarbete en stark psykisk påfrestning, skall eftersträvas att arbetstagare kan få direktkontakt med arbetskamrater eller andra människor.

6 § Minderårig får inte anlitas till sådant ensamarbete som anges i 4-5 §§.

7 § När ensamarbete som avses i 4-5 §§ anordnas, skall arbetsgivaren underrätta skyddsombud.

Dessa föreskrifter träder i kraft den 1 januari 1983.

Kommentarer till kungörelsen om ensamarbete

Syfte och bakgrund

I arbetsmiljölagen (AML) sägs att arbetsgivare skall beakta den särskilda risk för ohälsa och olycksfall som kan följa av att arbetstagare utför arbete ensam (3 kap 2 § andra stycket). Föreskrifterna begränsas i anslutning härtill till skyddet av arbetstagare.

Denna kungörelse innehåller allmänna bestämmelser om ensamarbete. Det ligger i sakens natur att dessa inte ger exakta besked i olika tänkbara situationer. De anger emellertid en viljeinriktning beträffande arbetsmiljölagens tillämpning. Mera exakta och konkreta bestämmelser om ensamarbete finns i ett antal författningar från arbetarskyddsstyrelsen (sid 6). Sådana regler kommer efterhand också att tas in i olika specialkungörelser.

Föreskrifterna innebär att speciella villkor gäller för sådana ensamarbeten, som är förenade med särskilda risker eller påfrestningar. Det är då viktigt att göra följande bedömningar.

- För det första måste det avgöras om en arbetstagare utför ensamarbete. Utgångspunkten är definitionen av ensamarbete i 1 §.
- För det andra måste det avgöras vilka risker som kan vara förenade med ensamarbetet.

Ensamarbete behöver i sig inte vara påfrestande eller farligt. Påfrestningarna vid ensamarbete är starkt varierande och upplevs olika av olika personer. Även om kraven i föreskrifterna är tillgodosedda kan ett ensamarbete av vissa personer upplevas som påfrestande. Det är därför viktigt att det ges tillräcklig information, så att arbetstagare redan vid anställning har klart för sig vad ensamarbetet innebär. Ibland kan en anställd åläggas utföra ensamarbetsuppgifter som inte hör till det dagliga arbetet och som upplevs påfrestande, fastän kraven är uppfyllda. Det är då angeläget att ta hänsyn till den enskilde arbetstagarens förutsättningar att utföra en sådan tillfällig ensamarbetsuppgift.

Beträffande skyddsombuds rätt att avbryta ensamarbete anges i arbetsmiljölagen följande:

"Om det är påkallat från skyddssynpunkt och rättelse icke genast kan uppnås genom hänvändelse till arbetsgivaren, kan skyddsombud i avvaktan på yrkesinspektionens ställningstagande avbryta arbete som arbetstagare utför ensam" (6 kap 7 § AML).

Beträffande arbetstagare anges:

"Finner arbetstagare att arbete innebär omedelbar och allvarlig fara för liv eller hälsa, skall han snarast underrätta företrädare för arbetsgivaren eller skyddsombud. För skada till följd av att arbetstagaren underlåter att utföra arbetet i avvaktan på besked om det skall fortsättas är han fri från ersättningskyldighet" (3 kap 4 § AML).

Enligt propositionen till arbetsmiljölagen (prop 1976/77:149) är det här arbetstagarens egen berättigade uppfattning som skall ligga till grund för bedömningen. Arbetsledaren eller skyddsombudet får sedan avgöra om ensamarbetet skall avbrytas i avvaktan på att åtgärder vidtas för att minska risken eller på yrkesinspektionens ställningstagande.

Andra regler om ensamarbete

Regler om ensamarbete finns bl a i följande författningar från arbetarskyddsstyrelsen .

Arbetarskyddsstyrelsens anvisningar:

- 19:1 Oljetankfartyg - varvsanvisningar
- 32 Bygganvisningar
- 49 Dykerianvisningar
- 54 Handhavande av tjuvar
- 72 Flytgödselanvisningar
- 78 Limningsanvisningar
- 95 Arbete i frysrum
- 99 Lastning av rundvirke på bil
- 112 Klor

Arbetarskyddsstyrelsens meddelanden:

- 69:7 Brandförsvarets andningsskydd m m
- 1974:4 Lagringsanordningar för massgods

Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling (AFS):

- 1980:13 Minderåriga i arbetslivet
- 1980:14 Psykiska och sociala aspekter på arbetsmiljön.

Dessutom finns förbud mot ensamarbete vid vissa elarbeten i statens industriverks starkströmsföreskrifter, SIND-FS 1978:6.

Kommentarer till enskilda paragrafer

Till 1 § Bestämmelserna i kungörelsen avser såväl stadigvarande arbete som arbetsuppgifter av kortare varaktighet.

Ensamarbete där isoleringen är orsakad av fysiska miljöförhållanden innebär att den som utför arbetet är avskuren från kontakt med andra människor av t ex följande skäl:

- Geografiska, t ex vid arbete i skogen eller vid ensligt belägna anläggningar.
- Lokalmässiga, t ex vid arbete i manöverrum, fordon, vaktkur, kiosk eller i annan lokal eller på avskild plats i stora anläggningar varifrån det är svart att nå kontakt med andra människor.
- Arbetstidsmässiga, gäller t ex väktararbete på nätterna, vissa förberedelsearbeten.

Följande exempel kan ges på ensamarbete där isoleringen är orsakad av sociala miljöförhållanden:

- Det föreligger risk för hot eller våld därför att arbetstagare har hand om stöldbegärlig egendom (såsom pengar och andra värdeföremål) eller i sin yrkesutövning har befogenhet att ingripa mot andra människor. Den typen av ensamarbete kan exempelvis förekomma i arbeten vid bank- och postkontor, servicebutiker, kiosker och vid penningtransporter samt i yrken som polis, vårdare inom kriminalvård och psykiatrisk vård, ordningsvakt och socialarbetare.
- Det föreligger risk för att omgivande människor inte griper in, kallar på hjälp eller dylikt om arbetstagare skulle råka ut för en olyckshändelse eller bli sjuk, därför att de är oförmögna p g a handikapp eller saknar erforderlig kunskap, är rädda för repressalier, fientligt inställda till arbetstagaren eller andra liknande skäl. Den typen av ensamarbeten kan exempelvis förekomma i ovan uppräknade fall samt inom sjukvård och social service.
- Det föreligger risk för att omgivande människor saknar behövlig yrkeskunskap för att hjälpa arbetstagare i en oväntad och komplicerad situation, som kan få svåra konsekvenser för andra människors hälsa eller en dyrbar anläggning. Den typen av ensamarbeten kan exempelvis förekomma vid jourarbete inom sjukvården, vid larmcentraler och processövervakning inom industrin.

Dessa exempel på fysisk och social isolering kan utgöra stöd vid första ledet i bedömningen - identifiering av ensamarbete. Därefter får enligt 3-5 §§ prövas vilka risker och påfrestningar som kan vara för handen.

Till 2 § Kontakten med arbetskamrater och andra människor i arbetet innebär i sig ett värde som det är viktigt att tillvarata. Kontakten kan innebära stimulans och impulser till personlig utveckling, den kan innebära trygghet och stöd. Uppskattning i arbetet kan vara ett värdefullt stöd för självkänsla och en källa till arbetsglädje.

Många faktorer i arbetslivet tenderar att öka antalet arbetsuppgifter som företas i ensamhet, inte minst har datortekniken bidragit härtill. Det är därför angeläget att de icke önskvärda effekterna av att arbeta ensam beaktas och att man vid planering av nya arbetssituationer aktivt eftersträvar att öka de sociala kontaktmöjligheterna i arbetet. Skälen för att skapa isolerade arbetssituationer måste vara starka.

Det är också väsentligt att ta ställning till:

- Om man genom teknisk utrustning eller på annat sätt kan skapa möjligheter till snabb och säker kontakt mellan den som utför ensamarbetet och andra personer.
- Vilka riktlinjer för utbildning, instruktion, handledning och övervakning av den ensamarbetande som behöver utarbetas.

Arbetsgivaren är enligt 3 kap 3 § AML skyldig att förvissa sig om att den arbetande har den utbildning och erfarenhet som erfordras för att utföra arbetet ensam samt att han fått den instruktion som krävs för att ensamarbetet skall kunna utföras på säkrast möjliga sätt. Det är särskilt viktigt att uppmärksamma de svårigheter som invandrare kan ha att förstå

instruktionerna.

Till 3 § För den som planerar ensamarbete är det viktigt att överväga om det är förenat med risker eller påfrestningar. Det är också angeläget att utarbeta riktlinjer för hur de negativa följderna på lämpligaste sätt skall kunna minskas. Vid bedömning av risk för skada ingår bedömning av möjligheterna att undsätta den skadade. Skadan kan förvärras innan hjälp anländer, vilket kan ses som en del i skadeförloppet. Det är väsentligt att ta ställning till:

- Vilka risker som är förknippade med att arbeta ensam och om detta innebär större risk för olycksfall eller ohälsa än om arbetet utförs av flera gemensamt.
- Hur transportberedskap skall ordnas så att den som utför ensamarbete kan få hjälp vid olycksfall eller sjukdom.
- Under vilka förhållanden ensamarbetet utförs, t ex om det är ett särskilt psykiskt påfrestande arbete eller utförs nattetid.
- Om man kan organisera ensamarbetet så att det inte blir så betungande, t ex genom begränsning av den tid man arbetar ensam, genom arbetsväxling eller raster och pauser eller genom planerade besök hos arbetstagaren.

Det är viktigt att behovet av arbetsledning även för den som utför ensamarbete beaktas för att både akuta och mera långsiktiga risker skall kunna bemästras. Annars kan efterhand olämpliga rutiner utbildas som onödigtvis medför risk för olycksfall, t ex genom gasexplosion, eller för arbetssjukdom, t ex belastningsskada eller förgiftning.

Till 4 § Paragrafen avser sådana situationer där olycksfallsrisken kan förutses. Med olycksfall avses även t ex olycksfall vid sprängningsarbete, ras, brand och maskinhaverier liksom andra arbetsskador med snabbt förlopp, tex skada som orsakas av utströmmande gas eller påverkan av stark hetta eller kyla, såsom vid rengöring av ångpannedomer eller vissa arbeten i fryshus.

Det är viktigt att en ensamarbetande som har ett riskfyllt arbete i normala fall har möjlighet till kontakt med andra personer, så att han kan få hjälp i en nödsituation. Vilket slag av kontaktmöjlighet som skall väljas, får avgöras med hänsyn till de villkor som råder för varje särskilt arbete.

Om det bedöms att de skador som kan inträffa inte är svårare än att den skadade själv kan kalla på hjälp kan det räcka att det finns kontaktmöjligheter i form av t ex telefon, kommunikationsradio eller larmanordning.

Behovet av hjälpinsats är självfallet beroende av bl a nödsituationens art. Det är angeläget att hjälpen är så snabb som möjligt med hänsyn till förutsättningarna och samtidigt tillräckligt snabb för att verkligen undsätta arbetstagaren. Om arbetet innebär risk för kroppsskada, är det viktigt att särskilda åtgärder vidtas, för att ordna arbetet så, att en farlig situation snabbt upptäcks.

Vad som kan anses falla under begreppet påtaglig risk för kroppsskada måste bedömas i varje enskilt fall utifrån de omständigheter under vilka arbetet bedrivs. Utgångspunkt för bedömningen kan vara tidigare erfarenheter, eventuella tillbud eller olycksfall i liknande arbeten, tillgänglig arbetsskadestatistik etc. Risker som allmänt accepteras i privatlivet, t ex

riskerna att färdas ensam i motorfordon, torde under normala förhållanden även kunna accepteras i arbetslivet. Huruvida förmodad eventuell kroppsskada skall anses som allvarlig får bedömas med beaktande av möjligheterna till snabb undsättning. I tveksamma fall kan yrkesinspektionen rådfrågas.

Om de skador den arbetande kan drabbas av bedöms vara av sådan karaktär att han efter olycksfall inte är i stånd att använda ett tekniskt kommunikationshjälpmedel, är det viktigt att det också anordnas med andra kontaktformer, t ex genom att en annan person gör återkommande besök på arbetsplatsen, att den arbetande åläggs att anmäla sig till en särskild utsedd person vid överenskomna tidpunkter eller att TV-övervakning av riskzon ordnas. Andra former för övervakning av säkerheten, t ex med hjälp av elektronisk apparatur, är också tänkbara.

För att en skadad skall kunna få snabb hjälp eller en akut risksituation redas upp är det viktigt att skadan eller situationen upptäcks i tid eller arbetstagaren omedelbart får svar på ett anrop eller larm samt att beredskap ordnats för snabb hjälpinsats.

Under särskilda omständigheter kan godtagbar säkerhet innebära, att en inte obetydlig risk måste accepteras. Detta kan t ex vara fallet vid räddningsarbete och minröjning. I många arbeten kan en skada undvikas eller konsekvenserna av en skada mildras genom att någon annan är närvarande och snabbt kan gripa in och reda upp ett tillbud eller efter olyckshändelse ge första hjälpen, omedelbart kalla på hjälp osv. Kan godtagbar säkerhet inte uppnås med andra konsekvenslindrande åtgärder finns möjlighet att tillgripa denna utväg. Exempel där detta kan vara motiverat är vid arbeten där det föreligger risk för ras av t ex sten, för kvävning eller förgiftning av gas, t ex vid rengöring av tankar m m. Det är viktigt att berörda personer får noggranna instruktioner om hur de skall handla vid ett tillbud eller olycksfall.

I vissa arbeten kan just det förhållandet att man är två på ett avgörande sätt minska faran. Exempel på detta är att en ev. angripare blir avskräckt (såsom vid polisiärt arbete).

Arbete nattetid stör människans biologiska rytm och risken för olycksfall och felhandlingar är större än på dagen. Eftersom riskerna och påfrestningarna ökas vid arbete nattetid är det därför väsentligt att organisera arbetet så att ensamarbete förläggs på natten endast om arbetsuppgiften så kräver.

Här följer några exempel på arbeten där allvarliga skador kan inträffa och där en annan persons närvaro eller deltagande i arbetet ofta kan minska risken för eller följderna av en skada. *Dessa exempel skall endast ses som hjälpmedel vid bedömningen. Vid den här typen av arbeten är det viktigt att vara särskilt uppmärksam vad gäller ensamarbete. Varje enskilt fall måste emellertid bedömas för sig mot bakgrund av denna föreskrift.*

Exempel på farligt arbete är arbete där det föreligger risk för:

Kontakt med elektricitet

T ex vissa arbeten direkt på spänningsförande anläggningsdel. Enligt starkströmsföreskrifterna får många sådana arbeten inte alls utföras förrän anläggningsdelen blivit fränkopplad.

Brand, explosion, sprängning, söndersprängning av tryckkärl

T ex arbete där brandfarlig vara kan finnas i trånga, delvis slutna utrymmen (t ex cisterner),

arbete som innebär ingrepp på anordning som står under högt tryck, arbete med lastning/lossning av brandfarlig gas.

Fall från hög höjd, snubbling

T ex arbeten på ställningar och arbeten på hög höjd såsom takarbete.

Reparationsarbeten på stora maskiner eller inne i kärl eller trånga utrymmen där det finns risk att snubbla eller fastna.

Kontakt med kemiskt ämne, värme, kyla

T ex arbeten som utförs av rör-, olje- eller kylmontörer i utrymmen såsom kulvertar, ledningsgravar, nedstigningsbrunnar, cisterner, kylrum (risk för utsläpp av gas, frätande ämnen, ånga, hetvatten, etc), vid rengöring, reparation eller inspektion av tankar och cisterner, målning i slutna utrymmen med lösningsmedelshaltiga färger, arbete med särskilt hög värmebelastning, hantering av farliga kemikalier i små slutna utrymmen, arbeten vid gasfara, rengöring eller inspektion av spannmålsfickor eller silos där det finns risk för kvävning eller förgiftning, nedstigning i tomma brunnar och tankvagnar för flytgödsel.

Fallande eller flygande föremål

T ex vid vissa fall av tung materialhantering med manuell koppling av lyft, där det finns risk för ras, t ex vid vissa gruvarbeten, vid lyft av betongelement samt vid vissa arbeten i grustag och vid arbete i stormfälld skog.

Annan kontakt med föremål i rörelse eller levande varelse

Risk finns t ex vid kontakt med maskiner som har rörliga oskyddade delar eller verktyg eller vid kontakt med levande varelser, t ex vid handhavande av tjurar, omhändertagande av våldsam person. Vidare i arbeten där den arbetande handhar stöldbegärlig egendom, t ex penningtransporter eller där en arbetande brukar någon form av auktoritet gentemot andra människor, t ex polisiärt arbete, arbete inom kriminal- och psykiatrisk vård, ordningsvaktsarbete.

Till 5 § Vid ensamarbete som pågår under längre tid kan den psykiska påfrestningen bli stark. Det är därför angeläget att sådant arbete avbryts med lämpliga mellanrum genom direktkontakt med andra människor. Uttrycket direktkontakt innebär t ex att den tid som en arbetande är ensam begränsas genom att tillfällen ges till personlig kontakt med andra människor utan att tekniska hjälpmedel behöver användas.

Detta kan ske genom t ex:

- Växling med annat arbete, som ger kontakttillfällen.
- Ett tillräckligt antal raster och pauser, som ger kontakttillfällen.
- Besök av någon annan under arbetet.

Vid kritiska situationer, som kan få allvarliga konsekvenser för andra människors säkerhet

eller där ett felgrepp kan sätta stora ekonomiska värden på spel, ställs arbetstagare inför oväntade avgöranden. Det är alltså fråga om situationer som kan uppkomma, men som är onormala: de hör inte till vardagligheterna i arbetet. Sådana situationer upplevs olika, men vetskapen om att de kan inträffa kan innebära stark psykisk press. Det är då viktigt att arbetstagaren kan rådgöra med någon som har tillräcklig kännedom om arbetet och kan bedöma följderna av olika handlingssätt. Vid bedömning av kontaktbehovet är det också viktigt att ta hänsyn till vilka beslutssituationer som kan komma att uppstå och om den arbetande har tillräckliga kunskaper för att bemästra dessa. Onormala och komplicerade händelser av angivet slag kan exempelvis uppkomma inom processindustrin, kraftindustrin, vid larmcentraler liksom vid jourtjänst.

Till 6 § Om arbetet skall utföras av minderårig, måste det säkerställas, att denne inte utsätts för risk för olycksfall eller överansträngning eller annan skadlig inverkan. Bestämmelse härom finns i 5 kap 3 § arbetsmiljölagen. Andra regler finns i arbetarskyddsstyrelsens kungörelse (AFS 1980:13) om minderåriga i arbetslivet. Dessa innebär bl a att särskild omsorg måste ägnas åt val av arbetsuppgift för minderårig arbetstagare. Arbetet måste ske under ledning och tillsyn av en lämplig person.

Till 7 § När ensamarbete planeras, som kan tänkas vara riskfyllt eller påfrestande är det viktigt att arbetsgivaren och det berörda skyddsombudet utifrån denna kungörelse bedömer riskerna och planerar lämpliga åtgärder. För att säkerställa detta är arbetsgivaren skyldig att underrätta skyddsombudet när ensamarbete som innebär risk för kroppsskada eller stark psykisk påfrestning första gången anordnas. Detta gäller även regionalt skyddsombud där annat skyddsombud inte finns. Tillämpningen av bestämmelsen förutsätter naturligtvis att skyddsombud finns och är anträffbart.

Skyddskommittén (om sådan finns) framstår som ett lämpligt organ för att mer övergripande och långsiktigt behandla frågan om ensamarbete.